

A 250 éve történt nagy komáromi földrengés irodalmi művek tükrében

ZSADÁNYI ÉVA

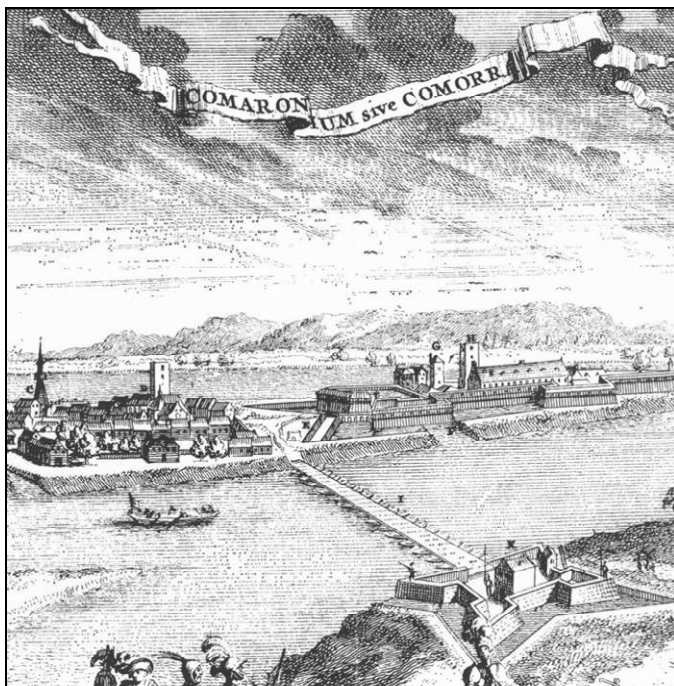
A földrengések, mint természeti katasztrófák, gyakran ihlették meg a művészeket, de ritkán fordult elő, hogy több irodalmi műnek szolgáljanak alapul. A komáromi földrengés esetében pedig ez történt. *Jókai Mór* regényben, *Fábián Julianna* verses levélben, *Baróti Szabó Dávid* mítikus költeményben, míg *Štefen Korbel'* hagyományos versben beszélt el a rengés történetét. Az irodalmi műveken kívül természetesen képzőművészeti alkotások is születtek, legismertebb *Karl Friedel* festménye (l. a 90. old.-on) a földrengés sújtotta *Komáromról* és a komáromi *Gyürky-kastély* kertjében álló barokk *Szentháromság-szobor*, melyet *gróf Zichy Miklós* özvegye, *Berényi Erzsébet* állíttatott a rengésben szenvedettek emlékére.

Az 1763. június 28-i komáromi földrengés az eddigi legnagyobb volt *Magyarországon*. 6,2 magnitúdóval és 8-9 intenzitással jellemzik, olvashatjuk a szeizmológusok honlapján. (1) *Réthly Antal*, a neves meteorológus-szeizmológus összefoglaló munkájában (2) a rengéssel kapcsolatos források széles skálája található (újságcikkek, egyházi gyűjteményes anyagok, személyes közlések, feljegyzések, visszaemlékezések, könyvek, tudományos cikkek és irodalmi alkotások). Az alábbiakban bemutatott négy irodalmi példából háromra van utalás, illetve idézet könyvében.

A szóban forgó nagy rengésig *Komáromban* 3 gyenge földmozgást írtak le, utána pedig még voltak kisebb-nagyon utóregések, egészen 1786-ig. 1763. június 28. és július 4. között 90-szer mozgott meg a föld, és ezek közül az első volt a legerősebb. A hajnali 5-6 óra körül kipattant földrengés közel 300 lakóépületet nagyon, mintegy 800-at pedig kevésbé rongált meg. 63 halálos áldozatról

és 102 sebesültről számoltak be az akkori hírek. Több templom toronyya ledőlt, teteje beszakadt, kevés magas épület maradt épségben. Tetézte a bajt, hogy a Péter-Pál-napi vásár miatt nagy volt a sokadalom a városban. Egykori tudósítás szerint: „A Duna hullámai toronymagasra emelkedtek, a víz gőzölgött, mintha forrott volna, a föld megrepedt s kénes gőz szállott ki belőle.” (2) A komáromi epicentrumú földrengés méreteit jól jellemzi, hogy mintegy 88.000 km²-en volt erősen észlelhető, Drezdától Belgrádig.

A földrengésről szóló irodalmi emlékek bemutatása előtt gyönyörködjünk a még „nyugalmas” Komáromról készült metszetben.

Komárom látképe a 18. század közepén a két várral és a Dunán álló hajóhíddal.

1. Jókai Mór (1825-1904) Az *elátkozott család* c. művében állít emléket a szülőföldjén történt rettenetes földrengésnek. A *Malár-*

dy és a *Gutai* család vallási különbség miatt fennálló ellentétének és megbékélésének története kezdődik a nép „büntetésére rendelt” földrengéssel, melynek leírását hosszú oldalakon keresztül olvashatjuk. A rengésre vonatkozó legjellemzőbb részletek a következők:

„Most kilencvenhat éve annak, hogy az esemény történt. [A *regény első kiadása 1858-ban látott napvilágot, és az utószót is ebben az évben írta, tehát a valós időtávlattal egy évvel többet írt Jókai a bevezető mondatában.*] Az órák egyet ütöttek... Az éji örök megint megkezdték körjáratukat; csak az óraütésre vártak. Talán mondták magukban, milyen sokáig zúg az ütés után még a harang. Nem is akar elmúlni a zúgás, sőt erősödik még, mintha valami vihar hangja volna az, pedig hiszen szélcsend van, meleg, lanyha éjszaka van, és mégis olyan hidegen jár keresztül ez a zúgás annak a szívéen, aki azt hallja.

Egyszerre megrázkódott a föld az ő terhei alatt.

Nem mondta senkinek: „Legyetek ébren!”, nem küldte mennydörgését, vakító villámot, csak egy mozdulattal tudtul adá, hogy él. Hogy ébredt fel mindenki egyszerre legédesebb álmából, hogy rohantak ki csöndes házaikból az emberek! Öltözetlen, készületlen, csak ahogy az ágyaikból felszöktek: hogy feledték házaik ajta- it nyitva, és rohantak, a piacokra, és kérdezték egymástól: „Mi történt?”

Oh, irgalmas isten, ki tudna erre felelni?

A föld folyvást reszketett, mintha valami borzongató láz gyötörné belől, egyes apró lökéseket érzett minden ember maga alatt, mintha nagy gonosz óriások akarnának fejeikkel keresztültörni a földön, hogy a két Duna folyamban ezer szökőkút gyanánt lövellt fel egyenesre a víz, s a megbomlott toronyórák újra meg újra ütöttek az egyet.

Aközben ama bántó süketes szélmoraj, az az ismeretlen hang, mely mintha mérföldekről jőne, s mégis egészen közel volna, – körül és alatt és mindenütt! – folyvást tompa bűgással tölté be a levegőt, anélkül, hogy valaki tudná, merre lehet előle menekülni...

A föld egyre rázkódott, a zúgás egyre hallatszott, mint valami szét pattanni készülő katlan forrósága, s időközönként, ha a vízirányos vibráció erősebb rengésben tört ki, meg-megkondultak egy-

szerre minden toronyban a harangok; a nagy vastag ércharangokat úgy rázta avész, mint apró csengettyűket...

Hajnal felé ama bántó zúgás lassan lecsendesült...

E pillanatban, mintha mennydörgő szekerek rohannának végig a föld mélyében, egy hömpölygő dördülés futott végig a város alatt; a föld színe az elmúlt reszketés helyett egy irtózató taszítást kapott alulról, s azon percben lehullottak a tornyok a földre, egy irtóztató roppanás hangja töltte be a levegőt, a legmagasabb épületek mennydörögve dültek össze, a kábító zuhanásban az utolsó órát üték a messzehajított harangok...

Másodszor újra hallatszott a futó hömpölygő dördülés a föld alatt, amint morogva gördült végig és mindig közelebb, mintha feljebb jönne. Messziről lehete látni a rém közeledését; amerre elhaladt, az élőfák meghajták előtte fejeiket, jobbra-balra a földet csokolva sudaraikkal...

A félelem csodái egyre szaporodtak; a kálvária melletti apró házak között egyszerre több helyen tűz ütött ki; ...a kutakból egyszerre kiapadt a víz... a belvárosi kutakból is valami forró párázat kezd felszűrődni, aminek olyan fojtó sárvíz szaga van. A legnagyobb iszonyat végre a megyeház utcáján adá jelenségét, ahol a föld keresztben megnyílt, át a házsorokon, egy erős kőépület kapujánál középen ketté vált, s amint egy perc múlva a réműletes látvány összecsucodott, a szétszakasztott házat úgy nyomta ismét össze, hogy a nyílásba szorult gerendák mind az ég fölé meredtek, a támadt nyíláson át pedig valami forró, nyúlós, fekete sár önté el messzire a(z) utcát. ...

A menekülést kereső nép megdöbbenve látá, hogy a Dunának e keskeny ága nincs többé: a háborgó föld úgy felemelte annak medrét, hogy a víz a szigeten keresztül a szélesebb ágba futott át, s a város előtt nem volt más, mint egy nagy zátonyos mocsár: ...így tartott ez két-három perccig; akkor egy új földhullámozás a túlsó Dunaág medrét emelte föl, s ismét a keskenyebbet süllyeszté alá...

Ez így tartott két egész hétig..."

2. *Fábián Julianna* (1765-1810) komáromi nemesi családban született, *Bédi János* csizmadiamester volt az első férje. Négy gyermekük született. Szabadidejében írta verseit. Tagja volt a *Péczeli*

Józsefszervezte Komáromi Tudós Társaságnak. Verses levélben kereste meg a rudabányai születésű író, *gróf Gvadányi József* generálist, aki később barátjává fogadta, és 1798-ban kiadta verses levelezésüket.

Fábián Julianna „Szakoltzára utasított Harmadik levelé”-re válaszolva Gvadányi József a következőket írja:

„Nem untatlak tovább hosszas verseléssel,
Bátorkodom lenni mégis egy kéréssel.
Ird le, hogy mint esett Komárom romlása,
Amidőn rongálta földnek indulása.
Mert levelezésünk így kedvesebb lészen,
A közönség arról ha értelmet véssen.
Tudom a világon akkor még nem voltál,
De sok ottvalókkal a romlásról szóltál.
Meg ne vesd kérésed te vén barátodnak,
Húzd fel jól húrjait jó Múzsza lantodnak.”

„Felhúzza a húrokat” született meg a *Gvadányi* grófnak címzett verses levél, melyben hű képet ad a komáromi helyzetről. A hosszú költeményből itt is csak a rengésre vonatkozó részeket közöljük:

„Midőn ezer hét száz hatvan harmadikban,
Irtak Rák havában huszon nyóltzadikban,
A' Nagy Úr akarván e' várost sújtolni,
Hogy tanitsa rosszról a' jóra hajolni...
Jött pedig ez reggel, hat 's hét óra között,
Vélték a' természet bús gyászba öltözött,
Mert fényességéből a' nap ki-vetkezett,
Vastag borúlással setétség érkezett.
Mennydörgés, és zörgés, más nem-is hallatott,
Mi dolog ez? erről senki sem tudhatott.
E' vólt, mellyel az Úr postául eresztett,
Sok mélyen alvókat álmokból ébresztett.

Kik rémulés miatt eszeken se lévén,
Ijedtekben ruhát magokra se vévén.

Nem tudván természet minémü tsudája ,
E' veszély tűz, vagy víz! tsak halál postája.

El-bódulásokban futottak utzára,
Félvén, hogy bent jutnak halálnak horgára,

Egy ingbe gatyába itt sok férjfi futott,
Hogy nadrágot öltösn, eszébe sem jutott.

Sok Asszony pendelbe fel 's alá szaladott,
Ezek szoknyájok szobában maradott.

Midőn ezen első veszély történt, 's dörgött,
Mivel a' sok tserép-edény tört, és zörgött.

Ettől meg-ijedvén, minden szaladt, s futott,
De vég pertzenére még senki sem jútott.

Meg-szünt az első, el-mult a nagy zörgés,
Rosszabb volt a' második, és harmadik dörgés.

A' kő követ ütvén, tűz szikrák szórodtak,
Más helyeken földbűl víz habok tolódtak...

A' matériának számtalan rossz vólta,
A' Győri Dunában kék lángját fel-tolta.

Sok ezer ágyuknak a' mint nagy zugása,
Hallatik, 's történik, ablakok hűllása;

Ugy rengett és zörgött a föld házam táján,
Midőn e' láng ki-jött szóke Duna száján...

Sok nem hitte, hogy a' Dunának vizébe,
Jött vólna kék láng ki, 's még a' közepébe,

De a' bástyán álló strázsák ezt szemlélték,
Rettegtek-is, mert ezt ítéletnek vélték...

Ekkor lett a' földnek meg-hasadozása,
'S azokon kénkőves vizek fel-búzgása.

Ellenkező vala, büdös köves szaga,
Főképpen, a' hol ez magasra dagada.

A' Kányás kutakból a' víz fel-tolódott,
Fövenyes sáros víz szájokon nyomódott.

Sok kútak forrását mind össze kavarta,
Ki-buzgó ereit, sárral mind bé-takarta.

A' föld egy órában ötször hatszor zörgött,
Mint ágyu ugy morgott, nagy zugással dörgött.

Némelly helyen sarat okádott nyilásán,
Sok helyen szikrákkal láng jött hasadásán...

De még itt sem szünt-meg a' földnek dörgése,
Sőt még szaporodott a' nép rémülése.

Mert rengés, villámlás, tsattanás hallatott
Tüzesült sok menykő felhőkből szóratott."

„A' meg-büszhődött holtak testeit sokára,
Mind összve szedetvén hordották utzára.”...

„A' kiket hallottam, s' meg-tudtam, ki-tettem,
Bővebb tudositást senkitől sem vettem.

Ezek laistroma-is Budára vitetett,
A' többi irásokkal ott el-temettetett.

Hibás az-is, 's bé nem írtak sok neveket,
Főképpen ki-hagyták az idegeneket.

Kik Tóth Vármegyékbül dolgozni jöttenek,
Mint esméretlenek fel sem vétettenek.

Sok ide való is meg nem esmértetett,
mivel ábrázattok, nagyon meg sértetett.

„De még hat hónapig gyakran meg-rendüle,
A' föld; de épület immár egysem düle.

Kénköves víz sem folyt, mert már nem hasada,
A' Duna-is maga parttya közt marada.

Komáromon kívül hat-hét mért-földekre,
E' veszély el hatott; talán többekre.

Mező városokban, 's falukban-is tett kárt,
De kis, 's fa házaknak mivel az úgy sem árt,

Mint azoknak, mellyek kőből építettnek,
Contignatiókra többekre vitetnek,

Korántsem eshetett olly nagy kár azonban,
A' mint nálunk esett itten Komáromban..."

3. *Baróti Szabó Dávid* (1739-1819) korának nagynevű és köztiszteltben álló költője volt. Fiatalon lépett be a jezsuita rendbe. *Trencsénben* tanult, majd *Székesfehérvárra* került tanítani. 1760-63-ban a jezsuiták híres nagyszombati egyetemének hallgatója. 1763-64-ben (a földrengés idején) *Kolozsvárott*, utána *Egerben*, *Kassán*, *Nagyváradon*, majd *Besztercebányán* tanított. 1773-ban, a rend feloszlataása után került *Komáromba*, négy évvel később ismét *Kassára*, ahol nyugalomba vonulásáig dolgozott. A *komáromi földindulás* c. klasszikus költeményében állított emléket a katasztrófának, beleszőve római-görög mitológiai szereplőket. A földrengést a *Föld* gyomrában levő alapelemek harcának tekinti. *Cintia Hold-istennő* megharagszik *Komárom* várára, és ezért bosszút forral a város ellen. Terve megvalósításához segítségül hívja a *Víz*, a *Tűz* és a *Szél* isteneit (*Neptunust*, *Vulcanust* és *Aeolust*). Csak a földrengésre vonatkozó részeket emeltük ki a mai ember számára már nehezen értelmezhető költeményből.

„Két Duna közt állott s földindulási veszéllyel
Több ideig megvitt városnak gyászos elestét
Énekelem...
Cintia fellobban, s az epével, haraggal alig bir.
Szívét legfőképp az emészti: hogy annyi hadával
Mindég szembeszökött diadalmaskodva Komárom:...

Romlásához üdőt, módot szomjúzva keresne...
Hol magokat Vág s győri Dunák bő testeivel vonják
Egyes öbölbe, s alá gögösbbe itt is, amott is,
Martjai tágulván, mennek köz erővel; hatalmas,
Két szép vár egymás mellett kétféle vizeknek,
Öszvecsatolt nagy karjai közt emelíti magát fel...
Két oldalra szaladt a nagy folyam, alja kilátszik;
Abba lecsap zúdulva szelek dandára, keresztül,
És nyargalja kosúl fenekét; felfújja pofáját,
Zajt, zúgást, morogást indít, egymásba kap, harcol;
Itt mélyen bukik, arra felüt: kezd forni, dagadni
A Duna...
Kénkövet hint ez, más eleven szentet...
Kezd a tűz gerjedni, s tovább harapózni büdös kő;
Bóg, ordít, ropog: azt vélnéd, hogy ezernyi nagy ágyu
Mennydörög...
Megrendül egyszerre; törik, szakad, omlik azonnal
Sok gyönyörű város, falu messze vidékre: Komárom,
Melyet elért főképp az erő, szép várása pusztul:
Rázkódik fel-alá; jobbra-balra; potyog le falakról
A vakolás; kövek a kötől elbomlanak; ismét
Egybecsatoltnak kis üdöre: megintlen az újult
Mozdítások után megfeszlenek, hullnak...
Már nem látok egész házat;...
...nehezen láthatni meg a por
Fellege, füstje miatt az eget...
Úgy repedett, s szédült falakon mésztégla kövekkel
Zúdulván lepotyog, lábat, fejet, kezét eltör...
Kezd föld lábok alatt: a templom börtön nyakokba
Hüllog, az oltár dől, a kripták leroskad, harangok
A nagy rázásban kezdenek szólalni maguktól
Tornyokban...
Így elesett; s a városnak végvesztivel ülni
Cintia mérge le fog;...
Feldúlt, el van föld színén szórva Komárom;
Halmából nehezen kel fel..."

4. *Štefan Korbel'* (*Štefan Korbely* vagy *Stefanek Korbely*) (1732-1779) a bakonycsernyei iskola rektora, azaz tanítója volt. Költeményét 1763-ban írta. A mű bibliai cseh nyelven íródott eredeti kézírata az *Országos Széchényi Könyvtárban* (Quart. Slov. 5.) található, 1977-ben jelent meg szlovákul és 1981-ben a magyar-csehszlovák kiadói együttműködés keretében magyarul. Mivel az előző példaktól eltérően a rengés évében, tehát friss élmények és hírek hatása alatt íródott a költemény, annak nagy dokumentum-értéke van. Hosszú, barokkos címe: *Visszatekintő elmélkedés az iszonyatos földrengésről (...amelynek idején különösképpen a dicsőséges és ékes Komárom városa sínylődött mindenek felett és dicsőségében is megfogyatkozott vala... Anno 1763).*

A fordító, *Varga Imre* – nyilván a kiadó kérésére – nem az egész verset ültette át magyar nyelvre. Mi csupán néhány jellemző részt válogattunk ki a nyomtatásban megjelent anyagból:

„Komárom városa hírneves azelőtt,
nagy Magyarországon széltében ismerős;
soha az ellenség meg sem is rabolta,
soha a hadi nép karddal meg nem bírta...

Június havában, huszonnyolcadikán,
kedden, alig-reggel, naptámadat-formán,
úgy öt óra tájban, mikor ki se várta,
megindult, ó, a föld, nagy nyomorúságra. ...

A földnek rengése észvesztően indult,
úgy rémlett, hogy a föld nagy gyomra fölmordult,
mintha nehéz vasalt szekerek futnának,
a föld alapjai is megindulának. ...

Az első földlökés alig csillapodott,
követte a másik, a talaj megingott;
s aki emberfia a házakat nézte,
hogy a város ugrál kínjában, azt vélte.

Másodszor, lám, ahogy megrázkódott a föld,
sok ház végzetre megroggyant és ledőlt,
kevés épület maradt a városnak,
amelyek szörnyű mód meg nem károsodtak.

Kéményei mind-mind a földre omoltak,
jó erős falai sorra hasadoztak,
a földben nyílások, rések mutatkoztak,
s ezekből zavaros vizek bugyborogtak. ...

S el kell még mondanom – ahogy a föld rengett,
a magas tornyok is mind a földre estek,
s mennyi kincses templom, dicsőséges falak
lettek semmivé ott egy pillanat alatt! ...

Kik haláluk lelték ezen földrengésben,
nem is kaptak mind helyt kint a temetőben.
Akire szörnyű mód a föld hengeredett,
annak nem is kellett adni már sírhelyet...

De még most sem szűnik a föld rázkódása,
tart éjjel s nappal is, nincsen nyugovása.
Csak az Isten tudja, mi lesz még ezután,
milyen sorsot érünk a földrengés múltán. ...

Sirasd Komáromot, könnyben ázó szemem,
sirasd Komáromot, meghervadt két kezem,
sirasd Komáromot, gyászos hangú versem,
sirasd Komáromot, szomorkodó szívem!”

A bemutatott művekből kitűnik, hogy a szerzők szemléletesen írták le a földrengés különböző mozzanatait (földmoraj, a *Duna vízszint-változása*, a kutak kiapadása, a föld megnyílása). *Štefan Korbel*’ kivételével, aki átélhette a katasztrófát, *Baróti Szabó Dávid*, aki talán érzékelte *Kolozsváron*, de ő is inkább, mint *Fábián Julianna* és *Jókai Mór*, csak különböző gyűjteményekben, levéltárakban megőrzött, írott vagy nyomtatott források tanulmányozása révén juthattak a megfelelő információkhoz. Korunkban, amikor az interneten szinte minden adatot megtalálhatunk (hitelességük azonban nem mindig garantált), és amikor a könyvek szerepe is kezd háttérbe szorulni, fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az archívumok még mindig rejtegetnek kincseket a kutatók számára.

Karl Friedel korabeli festménye a komáromi földrengés okozta károkról.

Irodalom

1. www.foldrenges.hu.
2. RÉTHLY Antal (1952): *A Kárpát-medencék földrengései*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
3. JÓKAI Mór (1963): *Az elátkozott család*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
4. KORBEL', Štefan (1981): *Visszatekintő elmélkedés az iszonyatos földrengésről*. – BARÓTI SZABÓ Dávid: *A komáromi földindulásról*. Fordította Varga Imre. Bratislava – Budapest, Madách Könyvkiadó – Európa Könyvkiadó.

